

Az első hadügyér

Ács Tibor alighanem Mészáros Lázár életpályájának és életművének legjobb ismerője. Legalább két évtizede foglalkozik az első hadügyér pályafutásával, szaktanulmányok és népszerűsítő írások sora jelzi ebbéli működését. Ő adta ki Mészáros Lázár százhuszonnégy éven át kéziratban pihenő akadémiai székfoglalóját, a magyar hadtudományi irodalom egyik legérdekesebb alkotását. Nem lehetett könnyű feladat a Szerző számára az, hogy az évtizedek során felhalmozott óriási ismeretanyagot egy ilyen rövid kötetbe összesűritse, s főleg hogy eközben az életpálya és az életmű minden fontos szakaszáról és kérdéséről az arányokat tekintetbe véve szóljon.

A magyar történelem első hadügyminisztere összesen hatvankét évet élt, ám e hatvankét esztendő olyan sorsdöntő és sorsfordító eseményeket foglal magában, mint a napóleoni háborúk, a magyar reformkor, 1848–1849 forradalma és szabadságharca, majd a neoabszolutizmus kora. Mészáros 1848 előtti pályája azt mutatja, hogy harmincöt év leforgása alatt a szorgalom és a megbízhatóság révén, kellő türelem birtokában milyen magasra juthatott valaki a nem éppen belső mobilitásáról híres cs.kir. hadseregben. Mészáros családjá polgári származású volt, csak apja, *Mészáros (Fekete) János* szerzett nemességet, a délvidéki családoknál olyannyira jellemző módon: hadiszállítóként. A család, s így maga Mészáros Lázár is, jobban kötődött a polgári értékrendhez, mint a nemesihez, noha a három Mészáros-fíú: *Dániel*, *Antal* és *Lázár* már a feudális Magyarország nemesi jellegű foglalkozásai útján keresték előmenetelük útját. Ács Tibor azonban az I. fejezet előtt olvasható előhang címében joggal nevezi polgárkatonának Mészáros Lázárt, hiszen egész életpályája a tanú rá: Mészáros a polgári Magyarország létrehozását tekintette eszményképének, s amikor emigrációba kényszerült, nem – önmaga által gyakran ironikusan kétségbe vont – katonai talentuma, hanem polgári foglalkozások: földművelés, oktatás révén próbálta meg biztosítani megélhetését.

Az I. fejezet az életpálya 1796–1816 közötti szakaszát mutatja be. Itt a családról és az ifjúság éveiről olvashatunk, s pontos

képet kapunk azokról a szellemi hatásokról, amelyek Mészáros Lázárt tanulmányai során érték. A második fejezet *A huszártiszt* címet viseli. Mészáros fiatalon, tizenhét éves korában állt be a cs. kir. hadseregbe, s az, hogy négy évvel idősebbnek tűntette fel magát, azt mutatja, hogy korához képest fejlett fiatalember lehetett. Először egy önkéntes lovasosztály főhadnagya volt, s az 1814–1815. évi hadjáratokban szerzett hadi tapasztalatokat. 1816-ban átvették a cs. kir. hadsereg tényleges állományába, s 1827-ig a 7. huszárezredben szolgált. Tíz év kellett ahhoz, hogy megkapja másodosztályú lovasszázados kinevezését, s újabb tizenegy esztendő ahhoz, hogy a legalacsonyabb törzstiszti rendfokozatot, az őrnagyit elérje. (Ez is jelzi, mennyire lelassultak 1815 urán a katonai karrierek a cs. kir. hadseregben.) 1837-től az 5. huszárezredben szolgált, s itt újabb hét év telt el alezredesi kinevezéséig, majd kevesebb mint egy év alatt kapta meg az ezredesi rangot. A gyors karriert az ezred másodtulajdonosának, a neves hadvezérnek, *Radetzky* tábornagnak a pártolása magyarázza. (Az emigrációt tárgyaló fejezetből kiderül, hogy Mészáros Törökországból Radetzky közvetítésével intézte levelezését.)

Ács Tibor nem elégedett meg a katonai karrier rekonstrukciójával, hanem külön fejezetben szól Mészáros közéleti és tudományos munkásságáról, *Széchenyi*hez és a magyar reformellenzék más tagjaihoz fűződő kapcsolatáról, a magyar Tudós Társaság tagjaként kifejtett ténykedéséről. El-

ső hadtudományi munkáját 1823-ban írta: *A szolgálatot illető szabályok kérdésekre és feleletekre foglalva a közvitéznek és altiszteknek számára. A puskázásról, strázsáról és őrállásról, czirkálásról, és az altisztek kötelességeiről egyben foglalt kiadás.* A munka, amely katekizmus-jellegű ismertetést ad a katonák kötelességeiről, csak 1849-ben jelent meg, *Huszárok kézikönyvecskéje. Oktatási szabályul altisztek és közvitéznek számára* címmel.

Mészáros 1847 végén érzékelte, hogy a következő év nagy változásokat hoz a kontinens, s az ezrede állomáshelyül szolgáló észak-itáliai területek életében. A negyedik fejezet négy alfejezetben 1848–1849-es ténykedéséről ad képet.

Az első alfejezet *Az első hadügyér* címet viseli, s Mészárosnak a Batthyány-kormányban betöltött szerepéről olvashatunk benne. Mészáros 1848 márciusában átélte a milánói forradalmat, s a cs. kir. hadsereg ezt követő visszavonulását. Útközben értesült arról, hogy a független felelős magyar kormányban őt jelölték a hadügyminiszteri tárca betöltésére. Az 1848:III. törvénycikk nem teljesen egyértelmű szövege, s az ebből következő értelmezési különbségek miatt Mészáros csak 1848 májusában tért haza Magyarországra, s május 23-án vett át tárcáját.

Mészárosnak – mint ezt a Szerző is jelzi – nem volt könnyű dolga. Miniszter-társai többségéhez hasonlóan a közvélemény vele szemben is túlzó várakozásokat táplált, s közben az önálló magyar hadügy megeremtéséhez és elismertetéséhez szüksége eszközöknek igencsak szűkében volt. Mészáros – ha ténykedése nem is mérhető Batthyány, Kossuth vagy Szemere munkásságának mértékével – lényegében megfelelt feladatának. Noha a hadügyminisztérium szervezeti kereteinek kialakítása hazatérésére már megtörtént, tagadhatatlan érdeme, hogy az újabb és újabb szervezeti átalakítások során, s az ezekkel járó zavarok ellenére a minisztérium a Batthyány, majd a kormányzat Debrecenbe való távozását követő hónapokban is működőképes maradt. Szakmailag kiérlelt, de kompromisszumos irányja miatt az or-

szággyűlési többség számára is elfogadhatatlan katonaállítási törvényjavaslata miatt rengeteg igazságtalan támadásban volt része. Am ezeket ugyanolyan belenyugvással és iróniával fogadta, mint a balszerencsés katonai ténykedését ért kritikákat és élceket.

A második alfejezet az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjaként kifejtett ténykedésével foglalkozik. 1848. szeptember 12-e után ő volt a Batthyány-kormány egyetlen le nem mondott minisztere, s kulcsfontosságú szerepet játszott a cs. kir. tiszteknek a honvédsereg oldalán történő megtartásában. Az alfejezet részletesen foglalkozik Mészáros *Kossuth Lajos*-hoz, az OHB elnökéhez fűződő viszonyával is. Mészáros kétségkívül a formák embere volt, ezzel magyarázható tucatnyi összeütközés Kossuthal, ám soha nem veszélyeztette a formák kedvéért az ügyet. Amikor többé nem tudat összeegyeztetni a törvényességről alkotott elképzelését a politikai szerepvállalással, inkább félreállt, mint tette ezt 1849. április 14-e után. Nem játszott azonban „haragszomrádot”, hiszen május 6-ig ideiglenes hadügyminiszterként vitte korábbi tárcáját, s előbb a honi tisztképzés beindítása érdekében működött (ezt mutatja be a harmadik alfejezet), majd 1849 júliusában kénytelen-kelletlen egy hónapig viselte a fővezéri tárcát is (erről a negyedik alfejezetben olvashatunk).

Az ötödik, utolsó fejezet a *Működése a számkivetésben (1849–1858)* címet viseli. Mészáros a temesvári verség után emigrációba indult, s mint a cs. kir. hatóságok által főbűnösnek minősítettek egyikét, a török hatóságok őt is Kütahiába internálták. Csak 1851-ben szabadult, s addig – ahogy ez a Szerző adataiból kiderül – egyike volt az emigrációt összetartó személyiségeknek. Mészároset mindenki becsülte, s ezt a megbecsülést csak tovább növelte, hogy 1850 után nem avatkozott az emigráción belül folyó, sokszor kicsinyes vitákba. Megvolt ugyan a véleménye Kossuth diktátori allűrjeiről, de ha már nem tudott tenni az egységért, legalább a széthúzást nem akarta elősegíteni. Emlékirataiban ugyan – néhány kivétellel

– kíméletlen bírálatot gyakorolt volt küzdőtársai fölött, de ezeket nem tette közzé. Emigrációs irodalmi tevékenysége egyike a legjelentősebbeknek: törökországi naplója, emlékiratai, a szabadságharc szereplőiről írott jellemrajzai, önéletrajzi töredéke vagy az emigráció feladatairól írott memoranduma több száz oldalra rúgnak, ám egyes részüknek semmilyen, más részüknek csupán csonka kiadása van. Csak remélni lehet, hogy a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmat ad ezek megjelentetésére is. (Ha már Mészáros születésének 200. évfordulóján ez nem történt meg).

A Szerző szerint „igen vázlatos életrajz” jó összefoglalót ad Mészáros pályájáról. Értékelései kiegyenlítették, s Ács Tibor szerencsésen elkerülte a túlzott eszményítés jelentette buktatókat is. A vázlatosság és a terjedelmi korlátok azonban néhány félreérthető megfogalmazást is eredményeztek. Így indokolatlan délvidéki szerb felkelésről beszélni a Batthyány-kormány működésének első heteiben. A Mészáros hadügyminiszteri érdemeit taglaló bekezdésben nem ártott volna egy mondat arról, hogy a hadügyi önállóság kiharcolása Batthyány miniszterelnök 1848 májusi bécsi útjának eredménye volt. Félreérthetők a Mészáros fővezéri

kinevezéséről írott sorok. Mészároset ugyanis nem a június 28-i (helyesen 29-i), hanem a július 1-i miniszter- és haditanács bizta meg a fővezérséggel; június 29-én a fővezérjelölt még *Kiss Ernő* volt. Mészáros július 27-én Kossuth társaságában nem *Batthyány Kázmér* külügy-, hanem *Aulich Lajos* hadügyminiszterrel találkozott. Szeged kiürítését követően *Dembiński* – saját bevallása szerint – valóban Erdélybe akart vonulni, de egy mondatot talán megért volna az, hogy a kormány legalább négyszer rendelte a fősereget Aradra, s Dembiński ennek ellenére vonult Temesvár alá.

Az olvasóban legfeljebb egy kérdés marad: vajon valóban olyan jelentőségű tudósa volt-e Mészáros Lázár a magyar múltnak, hogy életrajzát ebben a sorozatban (*A múlt magyar tudósai*) kellett kiadni? Vagy a megszépítő messzeség avatja őt a magyar szellemi élet kiemelkedő alkotójává? Igaz, a *Becsületes Hazafiak* című sorozat – amelynek Mészáros pályaképe az egyik nyitó darabja lehetne – megindításának tervéről egyelőre még nincs tudomásunk.

ÁCS TIBOR: *Mészáros Lázár*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1996, 300 old.

Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka

Az elmúlt év végén minden feltűnés nélkül megjelent egy könyv, amely magában is egy már nagyon régen várt és a várakozásoknak minden szempontból megfelelő munka, de ezentúl első kötete egy új, hadtörténelemmel foglalkozó sorozatnak. Kétszeres lehet így az olvasó öröme, amikor kezébe veszi Hermann Róbert életrajzi művét.

Az 1848–1849-es magyar szabadságharc közelgő százötven éves évfordulója ismét előtérbe állítja annak szereplőit és rávilágít azon hiányokra, adottságokra, melyek ennyi idő után is felmerülnek velük kapcsolatban.

Hatalmas irodalommal rendelkezünk erről a korszakról, a legjelesebb férfairól azonban – különösen a vezető beosztású katonákról – alapvető munkák hiányoznak. Abban a másfél évben olyan tisztek és tábornokok kerültek reflektorfénybe,